

מציל ממון חבירו

הרב יוסף יאיר

שכנים בבנין שקבלו קנס, כגון שהשאירו פסולת ברחוב או שלא ניקו את המקלט וכדו' וקיבלו מס' דוחות לשלם לעירייה, השכנים הנ"ל פנו לאחד מדיירי הבניין. או אחד מדיירי השכונה וביקשו ממנו שיפעל ע"י קשריו לבטל את הדוחות השכן שביטל מזמנו ומעבודתו או מלימודיו השתדל ועמד למשפט ויצא זכאי וביטל את הדוחות וכעת תובע מהשכנים:

א. שישלמו לו עבור זמנו ועבור שעות העבודה והכולל שניכו משכרו האם השכנים חייבים לשלם וכמה.

ב. ומה הדין כשטרח והשתדל ולבסוף לא עזרו כל מאמציו והתחייב במשפט האם מגיע לו שכר או לא.

ג. ומה הדין כשפנו אליו, הפריז ודרש סכום גבוה וכעת לאחר שביטל את הדוחות, השכנים לא רוצים לשלם לו את כל הכסף שדרש בטענת משטה אני בך או שהיו אנוסים.

ד. וכן מה הדין בשכנים שבנו ביחד תוספת בניה ללא רישיון וקבלו קנס וצו הריסה וקם אחד מהשכנים או הדיירים וביטל מזמנו ועמד למשפט וביטל את הדוחות והוציא רישיונות לתוספת ע"י ששילם אגרות וכדו' וכעת תובע את שכניו שישלמו את כל ההוצאות כולל ימי עבודה שהפסיד.

א. בדין המבריה ארי מנכסי חבירו איתא בגמ' בב"ק דף נז. ירדה לגינה ונהנית משלמת מה שנהנית ובגמ' אמר רב בנחבטה וכו' אלא לא מיבעיא אכלה דמשלמת מה שנהנית, אבל נחבטה אימא מבריה ארי מנכסי חבירו ומה שנהנית נמי לא משלם קמ"ל ופרש"י ד"ה אימא האי בעל השדה מבריה ארי מנכסי חבירו שהציל את בהמת חבירו שלא נחבטה בקרקע ומצוה קא עביד ומידי לא לשקול קמ"ל - ועיין ברא"ש שפירש כגון שהצילוה העשבים שתחתיה שלא ניזוקה משלמת מה שנהנת משמע שצריך שיצילוה מהפסד אבל תוס' פרשו ונראה לר"י דהך דשמעתין מיירי שהצלוה הירקות מצער בעלמא, שאין בעל הבהמה רוצה שתחבט בהמתו בארץ ותצטער משמע דמבריה ארי שפטור הינו רק מפחד וצער, אבל אם מצילו מהפסד בזה הדין שחייב (והטעם שחייב עיין באות ד') - ועיין בשו"ע בס' שצ"ד שכתב בהמה שהוחלקה באבן או במימי רגליה ונפלה לגינה ונחבטה ע"ג פירות וירקות או שאכלה משלם מה שנהנית וכו' ומה הנאה יש לה בחבטה שהרי מצאה מקום רך ולא נתרסקו אבריה, וכן פסק הרמב"ם. ועיין בש"ך שדייק מלשון השו"ע שמשמע דאם הצילו רק מצער בזה הדין שפשיטא שפטור. וכתב אבל משמעות התוס' והרא"ש אינם כן. ולכאורה צ"ע שחיבר בין שיטת התוס' והרא"ש והרי במפורש פליגי - ועיין עוד ברשב"א בב"ק נח. שכתב לדייק מדברי התוס' שדוקא כשמצילו מן הצער נאמר הדין דמבריה ארי אבל כשמצילו מן ההפסד בזה חייב לשלם מדין נהנה ולפי זה מבואר בנדרון דידן דלפי תוס' כיון דהכא שייך הפסד אין זה שייך כלל לדין דמבריה ארי ויהיה חייב אבל לפי הרא"ש והרמב"ם וכן פסק השו"ע דאפילו במקום שיש הפסד בזה נאמר הדין דמבריה ארי שפטור ולכן גם בנידון דידן יפטר - ועיין עוד בגמ' במסכת קדושין דף ח: היה כלב רץ אחריה ואמרה תנהו לכלב ה"ז ספק מקודשת משום דאמרה ליה מדאוריתא מחיבת להצילן ועיין במאירי שהביא ב' דעות דעה ראשונה שמדובר כשרוצה לשלם לו את דמי הכיכר ודעה שניה דכל שבעל הממון שם חייב להציל ע"מ שלא יטול מה שהפסיד בהנאתו (אלא שבסוף דבריו כתב שאפשר לחלק בין מקום שמחויב להציל ממונו בשכר לבין הצלת ממונו בחינם) ועיין עוד בריטב"א שכתב שמה שמחויב להצילה מדובר כשאומרת לו ע"ד שתשלם את דמי הכיכר ולא לאבד ממונו בחינם דה"ל

מבריה ארי מנכסי חבירו שמחויב להצילו דזה לא מצינו שיפסיד והכי מוכח מפ' הגזול דכי עבד מדעתה דנפשיה אינו משלם כלום (ולכאורה הריטב"א סותר את דבריו שבתחילת דבריו כתב דזה לא מצינו שיפטר ואח"כ כתב שמהגמ' בהגזול משמע שפטור וצ"ע) ועיין גם ברא"ש שכתב בפ"ח דסנהדרין והניצל חייב לשלם למציל את כל הפסדו מבואר שפליגי הראשונים מה הדין במציל חבירו וממונו האם חייב או פטור וכן משמע ברשב"א שם שפירש בסוגיא שכל הספק אם יש ממון לקדושין או לא אבל פשיטא שהאישה כוונתה להתקדש משמע שהצד של מחיב להצילן ואיני מחויבת לך כלום ולכן אינה מקודשת מבואר בכל הראשונים הנ"ל שמבריה ארי פטור.

ב. בארנו ברש"י שהטעם שפטור בגלל שמתעסק במצוה וכן כתב ברשב"ם בב"ב נג. דמבריה ארי מנכסי חבירו מקיים מצות השבת אבידה וכ"כ הש"ך בס' קכ"ח שהטעם שמבריה ארי הפסיד מעותיו דכיון דמבריה מדעתו אמדהו דמסתמא לשם מצוה קא עביד מבואר לכאורה שכל פעולה שאדם עושה כדי למנוע הפסד מחבירו כיון שיש בזה מצות השבת אבידה הוי כמבריה ארי מנכסי חבירו שפטור ולכן אם מנע מבהמת חבירו להנזק מהנפילה ע"י פירותיו הוי מציל חבירו מהפסד ובוה הדין שפטור. ולפי זה בנידון דידן כשאדם טורח להציל את שכניו מקנסות וכדו' והוי כעוסק במצות השבת אבידה ואסור לו לקחת שכר.

ג. והטעם שהמתעסק במצות השבת אבידה אסור לו לקחת שכר כתב הריטב"א במס' בב"מ שנלמד מקרא וכמו שכתבה הגמ' בנדרים לז. ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים כאשר צוני ה' מה אני בחינם אף אתם בחינם אומנם בראשונים בשיטה מקובצת בב"מ מובא שהטעם ממה שגילתה התורה גבי טעינה שמותר לקחת דמים ש"מ שכל המצות חייב לעשות בחינם וכן כתבו התוס' בב"מ דף ס"ח שאסור לקחת שכר על השבת אבידה ממה שהתורה התירה בפריקה ש"מ שדברים אחרים אסור ועיין בחתם סופר שכתב דמה שלא למדו התוס' מהפסוק דמה אני בחינם אף אתם בחינם, משום שנאמר דווקא בדברי מצוה שבין אדם למקום אבל לא בדברים שבין אדם לחבירו ועיין עוד באבן האזל שכתב שמהפסוק דמה

אני בחינם נאמר דווקא גבי לימוד תורה והוראה ולא בשאר המצות ומה שאסור לקחת שכר על השבת אבידה משום שכל מצוה שמחוייב לעשות בחינם ולוקח שכר הוי גזל בידו, אומנם ציין באבן האזל שברמב"ן מבואר שמה שאסור ליקח שכר זה דוקא על גוף המצוה אבל עבור הטירחא במצוה מותר לקחת שכר ולכן כתב הרמב"ן בתורת אדם הביאו הטור בס"ש שלו שרופא אסור לקחת שכר בעד חכמתו משום מה אני בחינם אף אתם בחינם והרופא חייב בהשבת גופו מדין דוהשבותו לו ומ"מ עבור הטרחא מותר לקח שכר ועיין עוד בראשונים בקדושין בפ' האיש מקדש שאם קידש אשה בשכר הבאה ומלוי מקודשת אבל אם קידש בשכר הזאה וקידוש אינה מקודשת ונחלקו הראשונים מה הטעם שרש"י כתב שבהבאה ומלוי שיש טרחא מקודשת אבל גבי הזאה וקידוש שאין כ"כ טרחא אינה מקודשת אבל בתוס' ר"י הזקן הביא עוד פירוש שבהבאה ומלוי שאין זה עיקר המצוה מקודשת אבל שכר הזאה וקידוש דהוי עיקר המצוה אינה מקודשת ולפי זה יוצא שלדעת הרמב"ן ורש"י מותר לקחת שכר עבור טרחתו אבל לפי שאר הראשונים בכל דבר מצוה אסור לקחת שכר ואפילו כשיש טרחא מרובה אלא שנראה שלגבי מצות השבת אבידה גם הרמב"ן ורש"י יודו שאסור לקחת שכר על הטרחא דעד כאן לא כתב הרמב"ן אלא גבי רפואה שהטרחא אינה חלק מהמצוה אבל גבי השבת אבידה הרי כל טרחא וטרחא זה חלק מהמצוה עפ"י דברי הנמוקי יוסף בב"מ דף ט"ז בדפי הרי"ף בדברי הגמ' בסוגיא דאתי עשה ודחי לא תעשה היתה בבית הקברות הרי זה לא יטמא לה דלא אתי עשה ודחי לא תעשה ועשה והקשו הראשונים דלמה צריך להגיע לטעם דלא אתי עשה ודחי לא תעשה ועשה הרי עשה דאבידה לא הוי בעידניה שבשעה שניכנס לבית הקברות מבטל את העשה ומצוה מקיים רק בשעה שמחזירה לרשות בעלים ותירץ הר"ן דה"נ בשעה שעבר על הלאו קיים את העשה כמו מילה בצרעת דהא מתעסק הוא במצות השבת אבידה בשעת עקירת הלאו ואע"פ שלא נגמרה מה בכך גם מצות מילה לא נגמרה עד דפרע אבל הרב רב יוסף כתב דלא דמיא למילה דמילה כל מה שנעשה היא גוף המצוה אבל באבידה עיקר גוף המצוה היא השבה לבית בעלים שזהו עיקר גוף כונת המצוה ומה שמתחיל במצוה הוי סה"כ כמכשירי מצוה עכ"ל

הנמוקי יוסף מבואר שפליגי באבידה האם הטרחא הוי כחלק מהמצוה ואפילו לפני ההשבה יש לזה דין עשה לדחות לאו או דהוי סה"כ מכשרי מצוה ומ"מ הוי כחלק מהמצוה ולפי זה אפשר דגם לפי הרמב"ן ורש"י באבידה שהטרחא זה חלק מהמצוה יהיה חייב לעשות בחינם שדווקא לגבי אם הטרחא הוי מצות עשה לדחות את הלאו כתבו דהוי מכשרי אבל ודאי דהוי מצוה וכמו שמצינו גבי מצות כבוד אב שהביא השיטה מקובצת בדף ל'. דעות דהוי הכשר מצוה דעיקר כבוד אב זה מה שמאכילו גזלות ולכן לא דוחה את הלאו ושם ודאי שהטורח הוי מצוה מבואר דאעפ"י דהוי מצוה לגבי אתי עשה ודחי נחשב כהכשר מצוה וכיון דהוי מצוה יכול ליקח על זה שכר. א"כ לפי זה במעשה שלנו כיון שהנ"ל טרח להציל את שכניו מלשלם קנס הוי כמתעסק במצוה דהצלת ממון חבירו מהפסד ואסור לו לקחת שכר על טרחתו.

אלא שיש לשאול מהמשנה בבא מציעא בדף לא: היה בטל מסלע לא יאמר תן לי סלע אלא אין לו אלא כפועל בטל. ועיין בסמ"ע בס' רס"ה שכתב שהטעם שבמקום שיש לו מלאכה פטור נלמד מהפסוק "אפס כי לא יהיה בך אביון" שלך קודם לשל כל אדם אבל התוס' בכתובות קח' כתבו שהטעם דתקנת חכמים כדי שכל אדם ילך להציל ממון חבירו. ועיין בשעורי הגרב"ד וכן באבן האזל שחקרו מה נאמר במה שפטור האם שבמקום שיש הפסד נעקרה ממנו החיוב במצות השבת אבידה ואז מותר לו לקבל שכר כמה שרוצה, או שנאמר שאם יש הפסד חייבים להשלים לו את ההפסד אבל עדיין הוא מחויב במצוה - ונראה שזה תלוי במחלוקת הראשונים בבאור הא דאמרינן שנוטל שכרו כפועל בטל שהראשונים כתבו ששמין כמה אדם עם מלאכה כמו שלו היה מוכן לישוב בביתו ולהתבטל ואת זה חייב לשלם אבל רש"י כתב ששמין כמה אדם עם מלאכה קשה כמו שלו מוכן להבטל ולהתעסק במלאכה קלה כגון השבת אבידה ואת זה משלם. ועיין בר"פ שהקשה על רש"י וז"ל ולכאורה איך מותר לו ליקח שכר על מה שטורח בהשבת אבידה ותירץ דהיינו היכא דאינו בטל ממלאכתו אבל היכא דבטל ממלאכתו שרי ליה ליטול שכר דודאי אי בעי לא משיב דכתיב אפס כי לא יהיה בך אביון שלך קודם לשל כל אדם ומותר ליקח שכר אבידה. מבואר בתרוצו של ר"פ שבמקום שיש הפסד פקע ממנו

החיוב דמצות השבת אבידה ולכן יכול לבקש שכר גם עבור הטרחה שטורח באבידה, אבל לפי שאר הראשונים מבואר שגם במקום שיש הפסד ממלאכתו מותר לו ליקח סה"כ כדמי פועל בטל כמה היה רוצה לישב בביתו ולא לעשות מלאכה ועיין בשו"ע בסי' רס"ה א. שהמחבר פסק כמו דעת הראשונים שכפועל בטל הינו כמה היה רוצה אדם שעוסק במלאכה כמו שלו להתבטל לגמרי אולם הרמ"א חולק וז"ל ויש מפרשים כפועל בטל כפי מה שרוצה לבטל ולהתעסק בהשבתה כגון שהיה עוסק במלאכה שנותנים עליה ארבע דינרים ואם היה בטל לגמרי נוטל דינר ולהתעסק בהשבתה נוטל שני דינרים הרי זה נוטל שני דינרים עכ"ל מבואר דהמחבר פסק כמו שיטה הראשונים שאסור ליקח שכר על האבידה ולכן משלם לו רק כמו אדם שבטל ממלאכתו לגמרי אבל לפי הרמ"א יכול ליטול שכר גם עבור מה שטורח באבידה ואע"ג דהוי שכר אבידה מ"מ כיון שפקע ממנו החיוב מותר ליקח שכרו ולפי זה אצלנו לפי המחבר נשום כמה מקבל עבור עבודתו וכמה מוכן לקבל כדי להתבטל ויקבל את הדמי בטלה וכמה הוי עיין בש"ך בסי' של"ג שכתב מצאתי בקובץ ישן דהיכא דאמרי כפועל בטל היינו חצי שכרו ולפי הרמ"א נשום כמה מוכן במקום לעבור בעבודתו לעבוד בהשבת אבידה ואת זה יקבל. אומנם אם היה אברך שהפסד ממה שניכו לו מהמלגה של הכולל מסתברא שבוזה יתנו לו שכר מושלם עפ"י מה שכתב הב"י בשל"ג שבני התורה הוי כמו אכולשי דמחוזא שניחא להו להתעסק בלימודם ולכן יקבלו שכר מושלם.

ד. אלא שעדיין צריך להבין למה לא הוי כמבריה ארי שפטור לגמרי וכמו שהקשו תוס' בב"מ דמבריה ארי מנכסי חבירו פטור וכתבו תוס' דבשלמא ללישנא בתרא שתלוי אם יש פסידא או לא מוכן דהכא אית ליה פסידא אבל לפי לישנא קמא דמדעתיה הכא נמי מדעתיה וא"כ למה צריך ליתן לו כפועל בטל ותירצו התוס' וי"ל שמה שמבריה ארי פטור דוקא כשמצילו מפחד הארי שירא שיבוא וקידם ברועים והצילו, אבל מבריה מפי ארי ומחזיר אבידה שבריא היזקא, בזה הדין שחייב ולכאורה תוס' לשיטתם בב"ק שנהנית היינו מן הצער ועיין בשיטה מקובצת שהביא בשם הרשב"א לתרץ התם דמדעתיה דנפשיה קא עביד פטור אע"ג דמטי ליה פסידא אבל הכא דחיבתו תורה להחזיר לא אמרה התורה אבד

ממונך והשב אבידה לאחריך והוי כשלא מדעתיה - ועיין ברמב"ן שכתב לתרץ בתירוץ הראשון כלישנא קמא כמו הרשב"א ועוד כתב לתרץ שמה שחייב לשלם כפועל בטל במשיב אבידה משום דהוי כיוורד לשדה חבירו והשביחה והוי כפועל שעשה מלאכה בשל חבירו שלא מדעתו שנוטל מבעה"ב מה שההינאו אבל מבריה ארי שרק מסלק נזקו או פורע חובו דלא מטי לידיה דבעה"ב אלא סילוק ניזקו הוי מבריה ארי עכ"ל הרמב"ן - אבל התוס' במסכת כתובות דף קח' כתבו שודאי מן הדין פטור אלא שתקנת חכמים שישלם לו כדי שישב לו אבידתו וכן בקידם ברועים ובמקלות תקנת חכמים היא ודלא כמו שכתבו במסכת בב"ק שאי אפשר לומר דהוי תקנת חכמים - ועיין עוד בנתיבות בסי' רס"ד שכתב כדברי התוס' שיש חילוק בין מקום שבריא היזקא, שבזה נוטל שכר, לבין אם לא בריא היזקא שבזה נאמר הפטור של מבריה ארי מנכסי חבירו ולפי מה שכתבנו לעיל דהתוס' לשיטתם א"כ מבואר בשו"ע וברמב"ם דלא כתוס'.

ה. ובביאור החילוק שכתבו תוס' בין בריא היזקא או לא כתב בשיעורי הגר"ש סי' ע"א בשם הגר"ש שקאפ שבאדם שנהנה מחבירו יש שני חיובים א. יש חיוב נהנה ב. ויש חיוב משתרשי ליה ולכן במקום שבריא היזקא כגון מציל מפי ארי ומשיב אבידה שהיה לו הפסד ודאי חייב מדין משתרשי ליה אבל במבריה ארי שרק מצילו מהפסד בזה הדין שפטור (ועיין עוד בדברנו בהמשך לחלק בין משתרשי ליה לנהנה) אלא שקשה שהרי תוס' בב"ק כתבו גם שמצילו מפי ארי וגם שמצילו מהפסד חייב מבואר דלא רק בהפסד וודאי חייב ועיין עוד ברשב"א שכתב שחייב מדין נהנה - ולכן צריך לבאר עפ"י מה שכתב בשעורי רב שמואל שלמד שחייב מדין נהנה שבמצילו מפי ארי או מהפסד הרי נהנה ולכן חייב אבל במצילו מן הצער פטור ולפי זה בשאלתנו כיון דהוי סה"כ כמצילו מהפסד ולא הוי משתרשי ליה פטור.

אלא שקשה לי בתירוצו של הרשב"א בתירוצו של הרשב"א שכתב שבאבידה שחיבתו תורה הוי כלא מדעתו ולכן נוטל שכר הרי בכל מבריה ארי בארנו שיש חיוב של מצות השבת אבידה וצ"ע - ועיין בנמוקי יוסף שכתב לתרץ בד"ה ושוקל לא שקלו דהרואה ארי שהיה מוכן לבוא לעדרו

של חבירו ואפילו הוא רעב מאוד והבריחו פטור חבירו ואינו דומה לאבידה שנוטלים עליה שכר דהתם כבר יצאה מרשותו של זה והוא מחזירה מה שאין כן בזאת (ע"כ בשם הריטב"א) מבואר בנמוקי יוסף החילוק שבמקום שהממון עדיין ברשות בעלים ומצלו בזה הדין דהוי מבריה ארי ופטור אבל שכבר יצאה אבידה מרשותו במקום כזה כשמחזיר מגיע לו שכרו ולפי זה בנדון דידן כיון שלא יצאה מרשות בעלים אלא הוי סה"כ חיוב של קנס אפילו אם הבעלים התיאשו מהסכוי לבטל את הדו"ח יהא פטור דהוי כמבריה ארי.*

ו. אלא שעדיין יש לעיין בנידון דידן אם בכלל שייך לדון שחייב להציל את חבירו על פי דברי הגליון מהרש"א ביו"ד סי' רכ"א גבי המודר הנאה מחבירו שמשיב לו אבידתו וכתב ומשמע מדברי הר"ן שכל זה דווקא בשאין שם אדם אחר אבל אם יש אדם אחר אסור להחזיר כמו גבי רפואת בהמתו שאם יש רופא אחר אסור לרפואת בהמתו ואם אין רופא הוי הצלת ממנו שחייב וכתב עוד הגליון מהרש"א ונראה לי שדווקא גבי רפואת בהמתו אסור שהבעלים כאן ויכול להציל וא"כ לא הוי השבת אבידה אבל באבידה שאין הבעלים פה בזה כל אחד ואחד מחויב להחזיר משמע לכאורה שבאבידה וכן במבריה ארי כל שהבעלים פה אין בכלל חיוב דמשיב אבידה וכיון שאין מצוה א"כ ממילא כשעשה חייבים לשלם לו אומנם בפשטות משמע מהסוגיא לא כך שהרי גבי שטף נהר חמורו וחמור חבירו והציל של חבירו למה לא זכה בחמור דהוי הפקר כתבו תוס' שיכול להציל ע"י הדחק שהבעלים אומר הייתי שוכר אחרים משמע שגם

*הג"ה ובבאור החלוק שבאבידה הוי כאילו יצאה מרשות בארנו במקום אחר דמכאן מקור לדברי הגרנ"ט שביאר שבאבידה אם לא הייתה מחדשת התורה חייוב השבה היה מותר למוצא לקחת את האבידה לעצמו אלא שהתורה חדשה דין דחיוב השבת אבידה ובמקום שלא התחדש כגון בעכו"ם ובזוטו של ים נשאר בהיתרו ודלא כמו שכתב הנתבות בפתחה לסי' ר' שאבידה לא יוצאת מרשות הבעלים עד דאתיה לרשות מוצא ולפי זה מובן החילוק שדווקא אם ע"י הצלתו אני מכניס דבר שיצא מרשות בעלים חייב אבל ככול מציל מהפסד בזה יהיה הדין דמבריה ארי פטור אלא שיהיה קשה על הריטב"א ממה שפסק הר"מ והשו"ע עפ"י הגמ' בב"ק ירד להציל חמורו וחמור חבירו אין לו אלא שכרו ואע"ג דהחמור עדין ברשות בעלים (דאי הפקרו היה מותר למציל לזכות בו לעצמו) ואפילו הכי מקבל שכרו ולא אומרים דהוי מבריה ארי מנכסי חבירו.

כשהבעלים פה הוי השבת אבידה וכן משמע גבי ואם התנה עם הבעלים או בפני בי"ד מקבל שכרו משמע שגם כשהבעלים פה יש מצוה. וכן כתב הרמ"א ואם אין הבעלים פה הוי כהתנה משמע שפשט הסוגיא שנוטל כפועל בטל מדובר כשהבעלים כאן. ולא אומרים דלא הוי מצות השבת אבידה, אומנם אפשר שכול מה שאמר הגליון מהרש"א הינו דווקא גבי מודר הנאה שלא אומרים לא לעבוד על נדרו כשיש אחר שהרי אם יש אחר לא בטלה המצוה אבל גבי כל מציל ממון חבירו דהוי מצוה גם הגליון מהרש"א מודה שחייב להציל כדין מצות השבת אבידה. וכל האמור לעיל דווקא בשלא התנה שרוצה שישלמו לו אבל אם התנה שישלמו לו בזה הדין שחייבים ליתן לו שכרו ואם בגלל שטרח בהצלתם היה צריך לטפל בעניין אחר אישי ונגרם לו הפסד אם יתנה יקבל כל שכרו ואם לא התנה יהיו פטורים וכמו שפסק המחבר בס' רס"ד היה אבידתו ואבידת חבירו אין לו אלא שכרו ואם התנה מקבל כל הפסדו והטעם שמקבל כל הפסדו ולא הוי כשכר אבידה צ"ל או עפ"י מה שביאר בתר"פ שבמקום שיש הפסד בטלה מצות השבת אבידה ולכן יכול לקבל שכר ואפילו לפי החולקים שאסור לקבל שכר עבור אבידה צ"ל עפ"י דברי התוס' דהוי תקנת חכמים ולכן מקבל שכרו. אלא שכל זה דווקא כשאחד שאינו מדיירי הבניין הלך והציל אבל אם אחד מדיירי הבניין הלך להציל הרי החיוב מוטל עליו כמו על כל אחד מן השכנים ובזה הדין שכל השכנים פטורים וכמו שפסק הרמ"א בס' רס"ד ס' ד' וז"ל ואם נראה לבי"ד שלא הוצרך להרבות בהוצאות דאפילו בשבילו היה צריך את כל ההוצאות אינו חייב ליתן לו כלום דזה נהנה וזה לא חסר וכן פסק שמי שהציל ספריו וספרי חבירו אם לו הוצרך להרבות בשבילו אין חבירו חייב לשלם לו כלום והוסיף עוד הרמ"א ונ"ל דדווקא שירד תחילה להציל שלו והציל גם של חבירו אבל אם ירד ע"ד שניהם חייב ליתן כל מה שנהנה מאחר שהציל של חבירו.

ז. ובמה שהסתפקנו מה הדין כשטרח להציל מבטל מזמנו ולא הצליח מה הדין עיין בגמ' בב"ק קטו: ירד להציל ולא הציל אין לו אלא שכרו ודווקא התנה אבל אם לא התנה אפילו שכרו אין לו דהא לא הועיל לו ועיין בסמ"ע שלמד שהתנה תנאי בסתמא ודלא כהע"ש שלמד שהתנה במפורש ועיין בנתיבות שמקשה ולכאורה כיון שהתנה שיציל ולא הציל

הוא כלא התנה ועוד דלא עדיף מיורד להשביח דאין לו אלא הוצאה שעור שבח ובמזמן מבואר בסי' שלד' דרק אונס שאי אפשר לשניהם לדעת פסידא דפועל ולכן כתב הנהניבות שכל הטעם בגלל שכשהתנה והבעלים הסכים כיון שגילה דעתו שרצה לשכור מצילין הרי הרויח במה שלא היה צריך לשכור אחרים ולכאורה כל מה שמקשה הנהניבות זה דווקא אם נלמד כמו שפרשו תוס' ברי היזקא מדין משתרשי או כמו שפירש הרמב"ן שזה מדין יורד לנכסי חבירו מובן מה שמקשר דהרי הוא לא הרויח אבל לפי הטעם של הרשב"א שהתורה לא חייבת להשיב במקום שיש הפסד א"כ בזה יהיה הדין שיתחייב או לפי תוס' שזה תקנת חכמים כדי שישביב אבידה א"כ מתחייב מדינא ולפי זה בנידון דידן כשאחד השכנים הלך להציל ולבסוף לא הצליח אם לא התנה הפסיד לגמרי. ואם התנה לפי הרשב"א חייבים מדינא ולפי תוס' חייבים לשלם לו שזה נאמר בתקנה חכמים אבל לפי הנהניבות נראה שאם כשהתנה אמרו לו השכנים שאין כ"כ סיכויים זאת אומרת שהם לא היו שוכרים אחרים א"כ יהיו פטורים.

ח. כתב עוד הרמ"א ולא יכול הניצול לומר חשבתי שאתה עושה לי טובה ע"כ דברי הרמ"א עפ"י דברי הר"ן בכתובות וז"ל וכן כל אדם שעושה עם חבירו פעולה או טובה לא יוכל לומר בחינם עשית עמדי הואיל ולא ציוויתך אלא צריך ליתן לו שכרו עכ"ל ועיין עוד ברמ"א בסי' רמ"ו סי"ז שכתב האומר לחבירו בא ואכול עמי צריך לשלם לו ולא אמרינן מתנה וכן מי שמאכיל לחתנו עם בתו יותר מזמן שקצב לו מזונות צריך החתן לשלם לו מזונות והביא התרומת הדשן ראייה מהא דאמרינן בגמ' בהחובל שבר כדי קרע כסותי דאע"ג שמותר לקרוע ולשבור חייב לשלם ועיין בש"ך שהקשה מדברי הרמ"א בסי' שס"ג ס"י שפסק האומר לחבירו דור בחצרי אין צריך ליתן לו שכר משמע שאדם שעושה לחבירו טובה פטור מלשלם ונשאר הש"ך בצ"ע ועיין בב"ח בסי' שס"ג שכתב ומיהו מהרא"י בתרומת הדשן כתב דהיכא דזה נהנה וזה חסר אפילו מדעת אינו מוחל וכן פסק רבנו אפרים על מי שאומר לחבירו אוכל עמי ואכל חייב ולכן כתב הב"ח דהוי פלוגתא דרוובתא והמוציא מחבירו עליו הראיה ועיין גם בט"ז שהקשה על הרמ"א בסי' רמ"ו על מה שפסק בסי' שס"ג ונשאר בצ"ע וכתב והעיקר כמו שפסק בסי' רמ"ו שחייב - ועיין עוד בשו"ת רעק"א סי' קמ"ז

שהקשה סתירה בדברי המחבר שבסי' ר"צ גבי יתומים סמכו על שולחן של בעה"ב וזן אותם משלו דלא הניח מעותיו על קרן הצבי והקשה רעק"א שביו"ד סי' רנ"ג פסק שמי שזן יתום אין עליהם שום תביעה ואפילו אם יש להם נכסים והעיר שאפשר שזה מה שהתכוון הרמ"א כשהעיר ועיין בסי' ר"צ ששם משמע שלא הניח מעותיו על קרן הצבי ועיין עוד בדברי רעק"א שבתוך דבריו כתב לישב שיש לחלק בין מקום שכונתו למצוה שבזה פטור לבין מקום שנתן לו לאכול שבזה חייב לשלם ולפי זה יוצא שאם אדם עושה טובה ואפשר שכונתו למצווה כמו במבריח ארי ג"כ יהיה פטור, מ"מ מסיק רעק"א שמדברי רוב הראשונים והאחרונים מבואר שחייב לשלם - ועיין בקצות החושן בסי' רמ"ו שהקשה בשם המהרי"ט מהגמ' בחולין הרי שאנסו בית המלך גורנו אם בחובו חייב לעשר משום דקא משתרשי ליה והקשו תוס' דא"כ למה אכל מתנות כהונה פטור יהיה חייב דקא משתרשי ליה ותירצו דאפשר שהיה מתענה והקשה המהרי"ט דא"כ גבי האומר לחבירו אכול עמי נמי נימא שיפטר דהיה מתענה ותירץ הקצות שבאדם שאוכל מחבירו יש ב' דינים א'. מה שנהנה וכמו שמשמע בגמ' בכתובות בתחב לו חבירו בבית הבליעה חייב ופרש רש"י משום הנאת מעיו משמע דאע"ג שאינו מזיק מ"מ כיון שנהנה חייב לשלם ב'. ועוד חיוב שיש מדין משתרשי ליה וגבי משתרשי ליה דוקא כתבו תוס' דאפשר שהיה יכול להתענות ולכן באכל מתנות כהונה פטור דאע"ג דנהנה פטור משום דהוי ממון שאין לו תובעים ולפי זה ישב הקצות החושן את הסתירה בדברי הרמ"א שבסי' שס"ג באמר לחבירו דור בחצרי שמדובר באדם דלא עביד למיגר וכיון דלא עביד למיגר א"כ לא נהנה וכיון שלא נהנה פטור אבל באכול עמי כיון שנהנה מחבירו חייב. והטעם שחייב במקום שנהנה מחבירו עיין בשערי יושר ש"ג סי' כ"ח שכתב או משום דכתב איש כי יאכל קודש בשגגה ואע"ג שמזיק הקדש פטור דכתיב רעהו וא"כ למה חייב באוכל ע"כ משום דנהנה ועוד כתב דאפשר שזה סברא אומנם בברכת שמואל כתב בשם הגר"ח שיש בזה ב' דינים א'. שבנהנה כגון דוחף לתוך פיו של חבירו בזה חייב מגזרת הכתוב אבל במשביח נכסי חבירו כגון יורד לנכסי חבירו והשביח או המקיף חבירו מג' רוחותיו בזה הוי חיוב מסברא. והטעם שחייב לשלם בדין דמשתרשי ליה עיין באו"ש

פ' המפקיד גבי כשותא ששאלה הגמ' טו"ס מאי פסידא אית ליה והא קא משתרשי ליה והקשה האו"ש והרי לא השביח ממונו לא ע"י מעשיו ולא ע"י מעשה בהמתו ולמה חייב וביאר האור שמח וז"ל דהנה מצינו מוזיק ממון שאין לא תובעין פטור ואם נהנה פטור ומ"מ הקשתה הגמ' גבי אנסו בית המלך גורנו אם בחובו חייב משום דקא משתרשי ליה הרי כיון שהיה חייב להפרע ונפרע חובו בממון ששיך לכהן וללוי נשארו מעותיו בידו והוי כאתנהו בעיניהו דהתמורה של המתנות כהונה נשאר תחת מידו והוי כמו דגוף המתנות נשאר בידו ובאתנהו בעיניהו מוצאין מידו בע"כ. ובשעורי הגר"ש שקאפ כתב שגבי משתרשי ליה הוי כמו ולד פרה שהוא קנוי לבעל הפרה מפני שפרתו הולידה את הולד ובסיבתה יצאה לאויר העולם ולכן אם נשאר ממון שלו תחת ידו בסיבת המתנות כהונה יש חלק לבעלי המתנות כהונה בהאי ממון שנשאר תחת ידו עכ"ל ולכאורה בין לפי האור שמח בין לפי הגר"ש כל זה דוקא במקום שממון של ראובן נמצא ביד שמעון כמו גבי מתנות כהונה שהממון של הכהן והלוי נמצא בידי ישראל וכן גבי משתרשי בכשותא שהממון של ראובן עבר לשמעון וכן גבי אוכל ממון חבירו או מתנות כהונה אם לא היה הטעם שיכול לאמר מתענה הייתי בזה הדין שנקרא משתרשי ליה אמנם יש לעיין מה הדין אם הציל את חבירו מנזק ודאי כמו בסיפור בנידון דידן אצלנו האם גם זה נקרא משתרשי ליה, זה לא הובאר בדברי הא"ו"ש והרש"ש, אומנם לפי מה שביאר הגר"ש לעיל בדברי תוס' בטעם שברי היזיקא חייב לשלם הוצאותיו שכתב דהוי מדין משתרשי ליה משמע דאע"ג שההנאה לא היתה ממון חבירו ממש אלא רק שהצלו מהפסד ג"כ הוי כמשתרשי ליה.

ועיין בשעורי הגר"ש בב"ב צ"ח שכתב דיש לחקור גבי משביח נכסי חבירו האם חיובו מדין נהנה או שחיוב גם מדין משתרשי ליה שהרי התרבה ממונו ע"י שהשביחה שדהו אלא שהקשה לפי זה שהגמ' בב"ק הסתפקה האם זה נהנה וזה לא חסר חייב או פטור והביאה הגמ' ראייה מהמקיף את חבירו ועמד וגדר את הרביעית מגלגלין עליו את הכל ולכאורה מה הראייה דגבי גדר שדה חבירו הוי מדין משתרשי ליה ולכן חייב אבל גבי נהנה כשהוא נהנה גם אם חבירו לא חסר יכול להיות שיהיה פטור וצ"ע. ולכן כתב וצ"ל דמוכרח מדברי הגמ' הנ"ל דמשביח

נכסי חבירו לית חיובא דמשתרשי ליה אלא רק דין נהנה ועיין בקנטה"ש שכתב לבאר שממה שכתבו תוס' שגבי משתרשי ליה היה יכול להתענות מבואר דאע"פ שממונו התרבה ע"י מעשי חבירו מ"מ אם יש צד כל שהוא שממונו היה נשאר אצלו גם בלי מעשי חבירו לא נקרא משתרשי ליה וכמו שמצינו גבי סברת ההיתית מתענה והרי זה ברור לנו שהוא אף פעם לא התענה וא"כ למה שנחשוב שרוצה להתענות מבואר דאע"ג שידוע שלא התענה מ"מ כיון שיש צד שיתענה לא נקרא משתרשי ליה ולפי זה מובנת קושית הגמ' דגבי מקיף חבירו כיון דכל זמן דלא גלי דעתיה שם חייבו רק מדין נהנה ולא מדין משתרשי ליה דאי אפשר לחיבו מדין משתרשי שהיה יכול להתענות ולכן מביאה הגמ' ראייה ממקיף לדין זה נהנה וזה לא חסר. - וישנם מספר נפק"מ בין אם חייב מדין נהנה או מדין משתרשי ליה א. שמדין נהנה חייב עבור כל הנאתו אעפ"י שהיה יכול להתענות ובדין משתרשי ליה יתחייב רק עבור מה שהתרבה ממנו ב. מדין נהנה אם נחסר חבירו בפרוטה מגלגלים עליו את הכל ובדין משתרשי ליה רק מה שהרויח ג. מדין נהנה יהיה חייב בין אם גלי דעתיה דניחה ליה בין אם לא גלי ובמשתרשי ליה רק בגלי דעתיה ולפי זה במקרה שהשני טרח והצילם מצו הריסה וגם השיג להם רשיונות יהיו חייבים לשלם כל הפסדו בין מדין נהנה בין מדין משתרשי ליה.

ט. ובמה שהסתפקנו מה הדין במקום שתבעו יותר משכרו האם יכולים לומר משטים היינו כך או שחייבים ליתן כל שכרו איתא בגמ' בב"ק קטז. הרי שהיה בורח מבית האסורים והיתה מעבורת לפניו ואמ"ל העברני ואני נותן לך דינר והעבירו אין לו אלא שכרו ואם היה ציד וא"ל בטל מצודתך נותן לו כל מה שהיתנה עמו וכן פסק המחבר בשו"ע רס"ד ז' ועיין בסמ"ע שם שכתב שכל מה שפסק עמו ממש ואפילו אין נראה לעיניים שיכול להגיע לריוח כזה אם היה ממשיך לצוד דגים מ"מ כיון דעכ"פ היה לו לצוד דגים ואפשר שהיה עולה במצודתו צריך ליתן לו - ועיין בקצות החושן שהבין מדברי הסמ"ע שאם נראה לעינים בברור שאי אפשר בשום אופן להעלות כך דגים כמו שיעור פסיקתו א"צ ליתן אלא כשיעור מה שהפסיד אבל הקצות החושן חולק ולומד שמדברי הרא"ש משמע שחייב ליתן לו כל מה שהתנה ואפילו אם היה שכר מופרז כיון שכך התנה חייב

וביאר הקצות החושן דהוי כמו זה נהנה וזה לא חסר שפטור ואם חסרו אפלו בדמי שחרוריתא דאישיתא מתחייב לשלם לו כל משחטר ולכן למד הקצות שחייב לשלם לו כל שכרו - ועיין במחנ"א שהקשה על הרא"ש שבוזה נהנה וזה לא חסר כשנחסר משהו חייב לשלם רק כדי הנאתו ולא יותר וא"כ ג"כ הכא למה משלם כל מה שהתנה היה צריך להיות חייב רק כדי מה שנחסר ולא יותר ונראה לתרץ עפ"י מה שהבאנו לעיל שחקרו האחרונים במצות השבת אבידה כשיש לו הפסד מה נאמר האם פקע ממנו מצות השבה או שסה"כ מחויב להשלים את החסר והמצוה עדיין במקומה ולפי זה נראה דהכא בציד כיון שיש לו הפסד א"כ פקע ממנו מצות השבת אבידה ומימלא יכול לגלגל עליו כל שירצה ולא הוי כשכר אבידה - ועוד נראה לתרץ עפ"י קושייתו של החכמת שלמה שהקשה למה לגבי מעבורת אין לו אלא שכרו הרי מבואר בפוסקים דבאין קצבה לשכרו כגון (שדכנות ומבריה שדים) חייב ליתן לו כל מה שפסק ועוד כיון דקי"ל דאין לשכרות פועל אונאה למה לא ישלם הכל. עכ"פ מבואר שאדם שבורח מבית האסורים זה נחשב כאין קצבה לשכרו וכל שכר שידרשו ממנו יש לו בזה מדין הנאה - ולפי זה מובן למה צריך לשלם לו כל שכרו דהא נהנה וכל שנהנה ממון חבירו חייב לשלם אפילו יותר ממה שנהנה וכמו שכתב לחדש בקנטה"ט סי' י"ב שבנהנה חייב לשלם כל מה נהנה אפילו יותר משווי של הדבר. ועלפי"ז ביאר את דברי הנתיבות בסי' רל"ד גבי מוכר לחבירו בשר בחזקת כשר ונמצא דבר שאסור מדברי סופרים והלוקח אכלן אין המוכר מחזיר לו כלום וכתב הנתיבות בשם הקצות דאפילו המותר משכרו אין צריך להחזיר והקשה הנתיבות דכיון שהמקח בטל הרי הוא כמזיק או כאוכל דבר של חבירו וא"כ שיתחייב לשלם רק כדי דמיו ותיריך הנתיבות וז"ל דאף שבאסורי התורה אפילו אכלן בשוגג צריך כפרה ותשובה להגן מן היסורין מ"מ באיסור דרבנן אין צריך שום כפרה ותשובה להגן מן היסורין וכאילו לא עבר דמי תדע דהא אמרנן בערובין דף מ"ז דברבנן עבדינן עובדא והדר מותבינן תיובתא ואילו היה נענש על השוגג האיך היה מניח לו לעבור ולקבל עונש אלא ודאי דאינו ענוש כלל על העובר בשוגג איסור דרבנן והרי הוא לאוכל כאילו אוכל בשר כשרה והרי הוא נהנה כמו מן הכשרה ומשום הכי צריך לשלם כל

דמי הנאתו כמו בזה נהנה וזה לא חסר ואם חסר מעט צריך לשלם כפי מה שנהנה מה שאין כן באיסור תורה שמקבל עונש על השוגג וחסרנו גדול מהנאתו עכ"ד הנתיות, מבואר עכ"פ מדברי הנתיות שבדין נהנה חייב לשלם כפי הנאתו אע"פ שבפועל חבירו נחסר פחות - לפי זה מובן למה בדיג שבורח חייב לשלם כל מה שהתנה דכיון שיש לו חסרון יכול לתבוע כל מה שהתנה ואע"פ שלא יכול להרויח סכום כזה ומיושבים דברי הקצות והרא"ש - ולפי זה בנדון דידן כיון שההנאה שיש לשכנים שלא הרסו את מה שבנו היא סכום והנאה מרובים א"כ בזה יהיו חייבים לשלם לו כל מה שהתנה ולא יכולים לומר משטים אנו כך. אבל במקרה שההנאה אינה מרובה איני יכול לתבוע אלא רק כדי שכרו שהיה יכול להרויח המקסימום.

לסיכום:

א. בדין הראשון בראובן שהציל את שכניו מהפסד של דו"ח וכדו' כיון שעסק בהצלת ממון חבירו שמחייב מדין מצות השבת אבידה לעשות זאת אסור לא לקחת שכר אבל אם התבטל ממלכתו או משעות לימודו בזה דינו כמבריא ארי במקום הפסד שמקבל שכר כפועל בטל לא מבעיא לשיטת התוס' שמבריא ארי תמיד מדובר שאין הפסד אלא אפילו לדעת השו"ע במקום שמחויב הוא כשלא מדעתיה וחייב.

ב. אם אחד מהשכנים שהדוחות מוטלים עליו הלך לבטלם תלוי בזה אם לא הרבה בהוצאות לצורך שאר השכנים אין שאר השכנים חייבים לשלם ואם התנה שעושה לצורכו ולצורכם בזה הדין שהיבים לשלם לו.

ג. בדין שהלך וביטל את הצו הריסה וכן השיג רישיונות לבניה בזה אע"ג שלא התנה כיון דהוי משתרשי ליה והוי ממוני גבך חיבים לשלם לו הכל.

ד. במקום שדרש שכר מופרז והסכימו אינם יכולים לומר משטים אנו כך ויהיו חייבים לשלם לו כל מה שהיתנה דלפי הסמ"ע רק שכר שיכל להרויח בזמן הזה ולפי הקצות כל מה שהתנה ואפילו אין יכול להרויח סכום כזה מדין נהנה.